

Právo k duševnímu vlastnictví

Duševní vlastnictví jako celek je nástrojem rozvoje celé společnosti, umožňuje pokrok technický kulturní i obecněji socioekonomický. Ve své šíři zahrnuje vynálezy, ochranné známky, ale i autorská díla, výkony výkonných umělců a mnohé další výsledky tvůrčí činnosti člověka. Práva k takovým výsledkům se pak dělí na práva průmyslová, kam náleží například výše zmiňované vynálezy, ale i ochranné známky, průmyslové a užité vzory atd. a na práva autorská a práva s autorským právem související. Práva průmyslová jsou na rozdíl od práv autorských založena na formálním principu, tedy pro získání ochrany právem je třeba splnění určitých formálních náležitostí, zatímco evropský (kontinentální) systém autorských práv je založen na principu neformálnosti. Pro úplnost zmiňuji definici duševního vlastnictví tak, jak ji na svých stránkách uvádí Světová organizace duševního vlastnictví (WIPO): *duševní vlastnictví je vlastnictví k nehmotnému statku, které se na základě obecného souhlasu považuje jak za duševní svou povahou, tak i zasluhující ochrany.*

Práva autorská a práva s autorským právem související

Autorské právo prošlo za poslední roky poměrně rychlým vývojem z větší části zapříčiněným potřebou reflexe překotného technického rozvoje jak v národní, tak i komunitární legislativě. Autorský zákon (zákon č. 121/2000 Sb.), dále jen jako „AZ“, je dovršením snah o unifikaci českého právního řádu s právem Evropské unie, a to zejména tzv. informační směrnici (2001/29/ES), tzv. směrnici o právu na opětný prodej uměleckých děl (2001/84/ES) a směrnici o dodržování práv duševního vlastnictví (2004/48/ES), která však byla do zákona začleněna až pozdějšími novelizacemi. Je možno říci, že současná česká právní úprava na poli autorských práv a práv souvisejících s právem autorským je plně v souladu s právem Evropské unie.

AZ vychází z principů kontinentálního autorského práva, je tedy založen na principu neformálnosti vzniku autorských práv a jejich konstitutivním převodu. Autorem díla je vždy a pouze osoba fyzická (§ 5 AZ).

Autorské dílo je zákonem popsáno jako dílo literární, umělecké a vědecké, které je jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora a je vyjádřeno ve smysly vnímatelné podobě (§ 2 odst. 1 AZ). Pro vznik ochrany tedy není třeba splnění jakýchkoliv formálních náležitostí ani zachycení díla na hmotný substrát.

Z ochrany jsou vyjmuta díla úřední (právní předpisy, rozhodnutí, veřejné listiny, obecní listiny, atp.) a výtvoři tradiční lidové kultury (§ 3 AZ).

Autorem díla může být pouze osoba fyzická (§ 5 AZ), nemusí být však svéprávná. Jinými slovy autorem díla může být např. i osoba před dovršením zletilosti, tedy věku 18 let. Pro nakládání s dílem však svéprávnost zapotřebí je, proto za nezletilé osoby nebo za osoby zbavené svéprávnosti jednájí jejich zákonní zástupci.

Pokud dílo vzniklo společnou tvůrčí činností dvou nebo více autorů, jež se odehrávala před dokončením díla, jedná se o **dílo spoluautorské** (§ 8 AZ) a práva z něj náležejí všem autorům společně a nerozdílně. Spoluautorem podle AZ není ten, kdo ke vzniku díla přispěl pouze poskytnutím pomoci nebo rady technické, administrativní nebo odborné povahy. Pokud jsou dvě dokončená díla následně spojena, vzniká **dílo spojené**, nikoliv dílo spoluautorské. Ke spojení děl musí dát autoři souhlas.

Autorská práva jako celek se dělí na **práva majetková** (§ 12 a násl. AZ) a **práva osobnostní** (§ 11 AZ). Práva majetková lze charakterizovat, jako právo dílo užít a udělit jiné osobě smlouvou oprávnění k výkonu tohoto práva.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dále jen jako „OZ“, ustanovuje jediný smluvní typ sloužící k poskytnutí oprávnění k užití díla, a to **smlouvu licenční** (§ 2358 a násl. OZ). Zákonodárce nevyžaduje k platnosti smlouvy splnění množství obligatorních náležitostí, v rámci licenční smlouvy musí být jen jasně definován předmět smlouvy a cena, za kterou je licence poskytnuta. Licence může být také poskytnuta bezúplatně, ale je třeba tuto vůli zakotvit výslovně právě v licenční smlouvě. Opomenutí vymezení některých podmínek licence nesankcionuje zákonodárce neplatností smlouvy, ale náhradou za ustanovení zákonné. Písemnou formu vyžaduje zákon pouze u licencí výhradních.

Ochrana majetkových práv autorských trvá po dobu život autora a 70 let po jeho smrti (§ 27 AZ), což je zcela v souladu s mezinárodními úmluvami, jakož i legislativou ostatních států Evropské unie. Po uplynutí této lhůty se **dílo stává tzv. volným** (§ 28 odst. 1 AZ).

Osobnostní práva (§ 11 AZ) jsou typická pro kontinentální systém autorských práv, jsou spojena s osobou autora a ze zákona jsou nepřevoditelná. Patří sem například právo autora osobovat si autorství a právo na to, aby dílo nebylo užito způsobem snižujícím jeho hodnotu. Osobnostní práva autora obecně smrtí autora zanikají, ale zákon stanoví, že po smrti autora si nikdo nesmí osobovat autorství k jeho dílu a dílo smí být užito jen způsobem nesnižujícím jeho hodnotu. Tato **postmortální ochrana** trvá časově neomezeně.

Z obecného pravidla o užití autorských děl existuje celá řada výjimek (v odborné terminologii **mimosmluvní instituty užití autorských děl**, § 30 a násl. AZ), kdy zákonodárce řeší konflikt mezi právy autora a celospolečenským zájmem na užití děl ve prospěch společnosti. Výjimky, popisují situace, za kterých je možno užít dílo bez souhlasu autora a bez placení autorské odměny. Vzhledem k tomu, že se skutečně jedná o výjimky ze zákona, je potřeba vždy vykládat tato ustanovení v souladu s tzv. třístupňovým testem (§ 29 odst. 1 AZ). Výjimky a omezení jsou z pohledu práva Evropské unie řešeny tzv. Informační směrnicí (2001/29/ES). Z výjimek které byly implementovány českým národním právem, bych ráda uvedla tyto nejdůležitější:

- Pořízení rozmnoženiny, záznamu, nebo napodobeniny díla pro osobní potřebu
(§ 30 AZ)

Zákonodárce tu umožňuje pořízení rozmnoženiny pro osobní potřebu. Osobní potřeba bývá evropskou legislativou vykládána jako soukromí fyzické osoby a užití k účelům, které nejsou ať již přímo nebo nepřímo komerční ve smyslu dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu. Vyjmuty z tohoto ustanovení jsou počítačové programy, databáze a architektonická díla, jejichž rozmnoženinu pro osobní potřebu pořídit nelze.

- Citace
(§ 31 AZ)

Toto ustanovení umožňuje v odůvodněné míře uvést výňatky ze zveřejněných děl jiných autorů ve svém díle. Je však nutno uvést jméno autora, název díla a popř. pramen, odkud je čerpáno.

- Užití díla v rámci občanských či náboženských obřadů nebo v rámci školních představení

(§ 35 AZ)

Autorské dílo lze užít v rámci školního představení, ve kterém účinkují výlučně žáci, studenti nebo učitelé školy. Podmínkou takového užití je však pořádání takové akce nikoliv za účelem dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského prospěchu.

Při využívání zákonných výjimek je třeba mít na paměti, že tyto se (s určitými výjimkami) vztahují pouze na díla zveřejněná (§ 29 odst. 2 AZ), a že osobnostní práva autorská zůstávají zachována.

Kromě autorských práv chrání AZ i tzv. **práva související s autorským právem** (§ 67 a násl. AZ), mezi která patří i **práva výkonných umělců** (§ 67 až § 74 AZ). Předmětem práv výkonných umělců jsou umělecké výkony, jimiž umělci provádějí umělecká díla. Uvedení různých subjektů výkonů v AZ (herci, zpěváci, hudebníci, tanečníci, dirigenti, sbormistři, režiséři) má význam jen příkladný. Pojmovou náležitostí výkonu výkonného umělce jako předmětu tohoto práva však je, aby šlo o individuální umělecký výkon. Předmětem práva výkonného umělce je umělecký výkon jako nehmotný statek. Tento nehmotný statek je třeba odlišovat od hmotného substrátu, na němž je umělecký výkon zachycen.

Pro úplnost je třeba uvést i ostatní práva s autorským právem související, kterými jsou práva výrobců zvukových (§ 75 až § 78 AZ) a zvukově obrazových záznamů (§ 79 až § 82 AZ), práva rozhlasových a televizních vysílatelů (§ 83 až § 86 AZ), práva zveřejnitelů k dosud nezveřejněnému dílu (§ 28 odst. 2 a 3 AZ) a právo nakladatele (§ 87 AZ). U těchto ostatních práv souvisejících chybí osobnostní povaha práv, proto na rozdíl od práv autorů a výkonných umělců neobsahují tato práva osobnostní složku.

Jen velmi stručně bych ráda zmínila i principiální rozdíly mezi kontinentálním (evropským) pojetím autorských práv a anglo-americkým systémem copyrightu. Copyrightový systém je na rozdíl od evropského založen na formálních principech, tedy pro získání ochrany byla historicky požadována registrace, která se v dnešních dnech transformovala do požadavku zachycení díla na hmotném substrátu, institut osobnostních práv je velmi omezený, což umožňuje translativní převod práv a osobou autora může být i osoba právnická.

Z mezinárodních úmluv na poli autorských práv bych ráda zmínila: Revidovanou úmluvu Bernskou (původně z roku 1886, poslední pařížská revize z roku 1971), Všeobecnou úmluvu o autorském právu z roku 1952, Římskou úmluvu z roku 1961 (upravuje oblast práv souvisejících s právem autorským). Z novějších bych pak ráda zmínila Smlouvu Světové organizace duševního vlastnictví (WIPO) o právu autorském (1996) a Smlouvu Světové organizace duševního vlastnictví (WIPO) o výkonech výkonných umělců a o zvukových záznamech (1996).

Základní pojmy

Autorský zákon

Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), účinný od 1. 12. 2000. Tento zákon zrušil do 30. 11. 2000 účinný předchozí autorský zákon – zákon č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon) ve znění p.p.

Autorské dílo

Autorským dílem je dílo literární a jiné dílo umělecké a dílo vědecké, které je jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora a je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě včetně podoby elektronické, trvale nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam. Dílem jsou i díla vzniklá tvůrčím zpracováním díla jiného, včetně překladu díla do jiného jazyka. Za dílo se považuje též počítačový program, databáze a fotografie, jsou-li původní v tom smyslu, že jsou autorovým vlastním duševním výtvorem. Původnost u zmíněných třech druhů děl znamená, že tyto „výtvory“ vznikly na základě nezávislé tvůrčí činnosti. Jsou tedy původním výsledkem tvorby, nejde v jejich případě však o jedinečný výsledek tvůrčí činnosti autora. V praxi totiž může nastat situace, kdy budou existovat dva či více shodných (či velice podobných) výtvorů, které budou chráněny autorským právem, zároveň se ale bude jednat o původní výtvoř.

Autorský zákon vyjmenovává příkladně díla: slovesná, hudební, dramatická a hudebně dramatická, choreografická a pantomimická, fotografická, audiovizuální, kinematografická, výtvarná, architektonická, díla užitého umění a díla kartografická.

(§ 2 AZ)

Autor

Autorem může být pouze fyzická osoba, která dílo vytvoří vlastní tvůrčí činností. Není-li prokázán opak, autorem díla je fyzická osoba, jejíž pravé jméno je obvyklým způsobem uvedeno na díle nebo je u díla uvedeno v rejstříku předmětů ochrany vedeném příslušným kolektivním správcem (zákonná domněnka autorství). Autor má právo užít pseudonym, nebo zveřejnit dílo i anonymně.

(§ 5 a § 6 AZ)

Umělecký výkon

Uměleckým výkonem je výkon herce, zpěváka, hudebníka, tanečníka, dirigenta, sbormistra, režiséra nebo jiné osoby, která hraje, zpívá, recituje, předvádí nebo jinak **provádí umělecké dílo včetně vytvořů tradiční lidové kultury**. Za umělecký výkon se považuje též výkon artisty, aniž jím provádí umělecké dílo.

(§ 67 odst. 1 AZ)

Výkonný umělec

Výkonným umělcem je fyzická osoba, která vytvořila umělecký výkon. Výkonný umělec má práva majetková i osobnostní. Majetková práva výkonných umělců trvají obecně 50 let od vytvoření výkonu. Je-li však v této době zveřejněn záznam tohoto výkonu, zanikají práva výkonného umělce až za 50 let od takového zveřejnění. Novela autorského zákona z minulého roku zák. č. 228/2014 Sb. upravuje odlišně dobu trvání majetkových práv u výkonných umělců, jejichž výkon je zaznamenán na zvukový záznam. Práva k zaznamenaným výkonům jsou chráněna 70 let (majetková práva výkonného umělce zaniknou za 70 let ode dne, kdy došlo k prvnímu oprávněnému vydání nebo sdělení veřejnosti takového záznamu - a to podle toho, která z uvedených událostí nastane dříve).

Osobnostní práva trvají po dobu života výkonného umělce a smrtí zanikají. Po smrti je dílo chráněno formou tzv. postmortální ochrany (právo na označení svého výkonu, právo na užití díla způsobem nesnižujícím hodnotu díla).

(§ 67 odst. 2, § 69, § 70, § 71 až § 74 AZ)

Zvukový záznam

Za zvukový záznam označujeme výlučně sluchem vnímatelný záznam zvuků výkonu výkonného umělce či jiných zvuků, nebo jejich vyjádření.

(§ 75 odst. 1 AZ)

Výrobce zvukového záznamu

Výrobce zvukového záznamu je fyzická nebo právnická osoba, která na svou odpovědnost poprvé zaznamená zvuky výkonu výkonného umělce či jiné zvuky, nebo jejich vyjádření, nebo pro kterou tak z jejího podnětu učiní jiná osoba. Výrobce zvukového záznamu má pouze práva majetková.

Právo výrobce zvukového záznamu trvá 50 let od pořízení zvukového záznamu (v případě, že je zvukový záznam v průběhu této doby oprávněně vydán, zaniká právo výrobce až za 70 let od vydání, nedojde-li během uvedené doby k vydání díla a byl-li během této doby zvukový záznam sdělen veřejnosti, zaniká právo uplynutím 70 let ode dne sdělení). K prodloužení doby ochrany došlo (podobně jako u výkonných umělců) i v případě výrobců zvukových záznamů novelou AZ – zák. č. 228/2014 Sb.

(§ 75 odst. 2, § 76 a § 77 AZ)

Zvukově obrazový záznam

Zvukově obrazovým záznamem je záznam audiovizuálního díla nebo záznam jiné řady zaznamenaných, spolu souvisejících obrazů vyvolávajících dojem pohybu, ať již doprovázených zvukem, či nikoli, vnímatelných zrakem, a jsou-li doprovázeny zvukem, vnímatelných i sluchem. Zvukově obrazový záznam je chráněn autorským zákonem.

(§ 79 odst. 1 AZ)

Výrobce zvukově obrazového záznamu

Výrobce zvukově obrazového záznamu je fyzická nebo právnická osoba, která na svou odpovědnost poprvé pořídí zvukově obrazový záznam, nebo pro kterou tak z jejího podnětu učiní jiná osoba. Výrobce zvukově obrazového záznamu má pouze práva majetková.

(§ 79 odst. 2 AZ)

Vysílání (rozhlasové nebo televizní)

Vysílání je výsledek šíření zvuků nebo obrazů a zvuků nebo jejich vyjádření rozhlasem nebo televizí pro příjem veřejností.

(§ 83 odst. 1 AZ)

Kolektivní správa

Kolektivní správou se rozumí zastupování většího počtu nositelů práv podle autorského zákona k jejich společnému prospěchu. Kolektivní správa není podnikáním. Účelem kolektivní správy práv je kolektivní uplatňování a kolektivní ochrana majetkových práv autorských a majetkových práv souvisejících s právem autorským a umožnění zpřístupňování předmětů těchto práv veřejnosti. Autorský zákon u některých taxativně stanovených práv nepřipouští individuální výkon práv (tzv. práva povinně kolektivně spravovaná - § 96 odst. 1 AZ). Nositel práva nemůže povinně kolektivně spravované právo vykonávat sám ani prostřednictvím někoho jiného. Může být v tomto případě pouze zastoupen kolektivním správcem. Nositelé práv mohou být zastoupeni na základě smlouvy nebo i na základě zákona. Všechna ostatní práva, ke kterým kolektivní správci vykonávají kolektivní správu (s ohledem na výše uvedená práva povinně kolektivně spravovaná) spadají do tzv. dobrovolné kolektivní správy. Tato práva jsou kolektivně spravovaná dobrovolně a nositel práva se může rozhodnout pro samostatný výkon těchto práv.

(§ 95 až § 104 AZ)

Obsah autorského práva (práva k autorskému dílu)

Autor má ke svému dílu práva osobnostní (morální) a práva majetková.

Osobnostní (morální) práva autorská

Řadí se mezi ně právo zveřejnit dílo, právo na autorské označení, právo na autorský dohled, právo na užití díla způsobem nesnižujícím jeho hodnotu a právo na autorskou korekturu.

Osobnostní práva trvají po dobu života autora a smrtí zanikají. Po smrti je dílo chráněno formou tzv. postmortální ochrany (právo na autorství a právo na užití díla způsobem nesnižujícím hodnotu díla), postmortálně přísluší právo manželovi/manželce, všem příbuzným v řadě přímé (předci a potomci) a dalším osobám blízkým, dále autorským svazům a v příslušném oboru činnému kolektivnímu správci.

Majetková práva autorská

Řadí se mezi ně například právo užít dílo a svolit k užití díla, dále právo na odměnu při opětovném prodeji originálu díla uměleckého a právo na odměnu v souvislosti s rozmnožováním díla pro osobní potřebu.

Majetková práva trvají po dobu života autora a 70 let po jeho smrti (do 31. 12. takového roku).

Pro některé případy je v zákoně obsažena zvláštní úprava (§ 27 odst. 2 až 6 AZ):

U díla spoluautorského se doba trvání majetkových práv počítá od smrti spoluautora, který ostatní přežil.

U díla anonymního a pseudonymního trvají majetková práva k takovému dílu 70 let od oprávněného zveřejnění díla. Je-li pravé jméno autora díla anonymního nebo pseudonymního obecně známo nebo se autor takového díla veřejně prohlásí (§ 7 odst. 2 AZ) v průběhu doby podle věty první, řídí se trvání majetkových práv k takovému dílu podle obecného ustanovení o trvání majetkových práv, a jde-li o dílo spoluautorů, i podle výše uvedeného ustanovení.

U díla audiovizuálního se sedmdesát let počítá od smrti poslední přeživší z následujících osob: režisér, autor scénáře, autor dialogů a skladatel původní filmové hudby.

Po smrti autora majetková práva dědí dědicové (dle zákona či závěti), popř. nemá-li autor dědiců či tito dědicové odmítnou, nabývá majetková práva autorská stát (tzv. odúmrt'), jménem státu pak práva vykonává Státní fond kultury České republiky a u děl audiovizuálních Státní fond kinematografie. Po uplynutí majetkových práv se dílo stává volným a každý je může bez dalšího volně užít (právo na postmortální ochranu, jakož i případné právo zveřejnitel dosud nezveřejněného volného díla však zůstávají nedotčena).